

BIBLIJNE POJĘCIE „POKÓJ”: KILKA WSTĘPNYCH SPOSTRZEŻEŃ

Celem tego artykułu jest zbadanie i rozważenie uniwersalnej idei pokoju w tradycji biblijnej. Autor pragnął zanalizować strukturę tej idei, pokazać współoddziaływanie jej ontologicznego, aksjologicznego, socjalnego, etycznego i osobowościowego aspektu. Jest to próba uporządkowania materiału tekstowego i zaprezentowania wstępnych spostrzeżeń. Próba zanalizowania istotnych sensów, które stanowią podstawę idei pokoju i tolerancji. Rozważając temat i badając teksty źródłowe, oparto się na kilku hipotezach. Po pierwsze, na przekonaniu o konieczności pełniejszego zbadania światopoglądowych zasad tworzenia i funkcjonowania idei pokoju i tolerancji na przestrzeni wieków. Po drugie, na przeświadczeniu o wielkiej roli biblijnej tradycji, jako nośnika i retranslatora bazowych sensów archetypowych, właściwych kulturze europejskiej. Po trzecie, pojęcie „pokój” (oddane przez hebrajskie שָׁלוֹם <szalom> i greckie $\epsilon\iota\rho\eta\nu\eta$ <irene>) uważa się za podstawowe i sensotwórcze pojęcie idei tolerancji. Pojęcie pokoju dostatecznie wnikliwie przedstawiono w kanonicznych tekstach Biblii¹, w ich ontologicznym, aksjologicznym, socjologicznym i etycznym aspekcie.

¹ Już znacznie wcześniej rozpatrywano kanoniczne teksty Biblii w jej greckiej wersji (Septuaginta (LXX) jako przekład *Starego Testamentu* [1] i *Nowy Testament* w tradycyjnych i krytycznych wydaniach [2]), a także *Biblia Hebraica* (BH) jako hebrajski tekst *judajskiego Pisma Świętego* [3]. Dokonywano porównania pojęć שָׁלוֹם w tekście starohebrajskim i $\epsilon\iota\rho\eta\nu\eta$ w tekście greckim z odpowiednikami „jěđ” <myr> i „šīñē³e” <spokij> w przekładzie ukraińskim Iwana Ogijenka (Ogijenko) [4], „ěđ” <mir> rosyjskim przekładzie Synodalnym (Synod.) [5] i „pokój” we współczesnym polskim przekładzie *Biblii Tysiąclecia* (BT) [6]. Uwagę zwracano również na niektóre zbliżone pod względem znaczenia pojęcia greckie ($\delta\iota\alpha\lambda\lambda\alpha\sigma\sigma\omicron\mu\alpha\iota$, $\alpha\pi\omicron\kappa\alpha\tau\alpha\lambda\lambda\alpha\sigma\sigma\omega$) i ich odpowiedniki (takie jak „zawarcie pokoju”). Wykorzystywano także specjalne źródła pomocnicze [7]. Autor nieznacznie akcentował własne religijne aspekty pojęcia „pokój”. Dlatego całkiem możliwa jest nieścisłość z klasycznymi, cerkiewnymi zasadami biblijnej egzegezy. Autor pragnął natomiast zapoczątkować filozoficzną rekonstrukcję pojęcia, pokazać współzależność aspektu ontologicznego, aksjologicznego, socjalno-etycznego i personalistycznego.

1. Pokój jako stan uniwersum: porządek świata, pełnia, doskonałość, harmonia

Pokój jest uniwersalnym uporządkowaniem, czymś, co przeciwstawia się „bezładowi”. Przytoczmy na początek fragmenty z Nowego Testamentu, które są bardzo reprezentatywne: „Bóg bowiem nie jest Bogiem zamieszania, lecz pokojem” (ου γαρ εστιν ακαταστασις ο θεος αλλα ειρηνης) (1Kor. 14:33). Wprowadzenie pokoju jest aktem o zasięgu globalnym. To wprowadzenie uniwersalnej harmonii między Bogiem, światem i człowiekiem: „Ale teraz w Chrystusie Jezusie wy, którzy niegdyś byliście daleko, staliście się bliscy przez krew Chrystusa. On bowiem jest naszym pokojem. On, który obie części [ludzkości] uczynił jednością, bo zburzył rozdzielający je mur – wrogość. W swym ciele pozbawił On mocy Prawo przykazań, wyrażone w zarządzeniach, aby z dwóch [rodzajów ludzi] stworzyć w sobie jednego nowego człowieka, wprowadzając pokój, i [w ten sposób] jednych, jak i drugich znów pojednać z Bogiem w jednym Ciele przez krzyż, w sobie zadawszy śmierć wrogości” (Efez. 2:13–16).

Pokój definiuje się jako idealne, sprzyjające warunki do życia, życia w sensie biologicznym i społecznym. Stan pokoju przedstawiony jest w kategoriach życiowego spokoju i bezpieczeństwa: „Jeżeli Pan Bóg będzie ze mną, strzegąc mnie w drodze, w którą wyruszyłem, jeżeli da mi chleb do jedzenia i ubranie do okrycia się i jeżeli wrócę szczęśliwie [Ogijenko – „з миром вернуся” – S.G.] do domu ojca mojego, Pan będzie moim Bogiem” (1M. 28:20–21); „...krajowi udzielę pokoju, tak że będziecie się udawali na spoczynek bez obawy. Dzikie zwierzęta znikną z kraju. Miecz nie będzie przechodził przez wasz kraj” (3M. 26:6).

Pokój jest symbolem bogactwa, rozkwitu, pełni życia. „Za dni jego zakwitnie sprawiedliwość i wielki pokój [w Synod., zgodnie z LXX – „ἰσότης ἰδὴ” (πληθος ειρηνης) – S.G.], dopóki księżyc nie zgaśnie” (Psalm 72(71):7). Bóg „...zapewnia pokój twoim granicom, nasyca ciebie najlepszą pszenicą” (Psalm 147:14(3)).

Pełnię, skończoność i doskonałość bytu podkreśla się podwójnym użyciem terminu „pokój” w Ic. 26:3 „שָׁלוֹם שָׁלוֹם <szalom szalom> w BH, „w pokoju, w pokoju” w polskiej BT, „совершенный мир” [w Synod., „повний спокій” w Ogijenko – S.G.] Z pojęciem pokoju, примирения współgra pojęcie „cała Pełnia” (πληρωμα κατοικησαι) : „Zechciał bowiem /Bóg/, aby w Nim zamieszkała cała Pełnia, i aby przez Niego znów pojednać [αποκαταλλαξαι, w Synod. – „примирить” – S.G.] wszystko z sobą: przez Niego – i to, co na ziemi, i to, co w niebiosach, wprowadziwszy pokój (ειρηνοποιησας) przez krew Jego krzyża” (Kol. 1:19–20). Toteż stan pokoju jawi się jako stan pojednania rozdzielonych fragmentów rzeczywistości.

Brak pokoju jest symbolem negatywnego stanu istnienia, dysharmonii, nieszczęścia: „Nie znam spokoju ni ciszy, nim spocznę [w BH – ״חַיִּיִּם לֹא יָדָעוּ שָׁלוֹם לֹא יָדָעוּ”

w Synod. – „нет мне мира, нет покоя” – S.G.], już wrzawa przychodzi...” (Ijob, 3:26). Pokój utracano poprzez naruszenie harmonii świata, poprzez „grzeszności”, bezprawie, nieczystość”. „Nie ma pokoju dla bezbożnych – mówi Pan” [w Synod. – „нечестивым же нет мира” – S.G.] (Iz. 48:22); także w Iz. 57:21; Psalm.38(37):3–4. „Nie znają drogi pokoju (w Synod. – „пути мира”; w BH – שְׁלֹמֹת – S.G.), prawości nie ma w ich postępowaniu. Uczynili krętymi dla siebie własne swoje ścieżki, kto nimi chodzi, nie zazna spokoju. (Iz. 59:8).

Brak pokoju słusznie manifestuje się jako kara Boża „dla bezbożnych” (Iz. 57:21) i symbol „miecza Pańskiego” (Jer. 12:12). Antytezami pokoju w tekstach biblijnych są destruktywne i dysharmonijne stany bytu, na przykład: zamęt, strach, „krzyk bolesny trwogi” (Jer.30:5). To dotyczy także duchowo-emocjonalnego stanu indywidualnego istnienia: „oddzielenia pokoju od duszy” – przyczyna „żalu” i „tęsnoty”.

Pokój jest włączony do obiegu „czasu światowego”, kiedy mówimy, że „na wszystko jest swój czas”. Pokój jest pewnym stanem „skończonym”. Podkreślają to odpowiednio dobrane środki poetyckie: „Wszystko ma swój czas i jest wyznaczona godzina na wszystkie sprawy pod niebem: jest czas rodzenia i czas umierania, czas sadzenia i czas wrywania tego, co zasadzono, czas zabijania i czas leczenia, czas burzenia i czas budowania, czas płaczu i czas śmiechu, czas zawodzenia i czas płasów, czas rzucania kamieni i czas ich zbierania, czas pieszczot cielesnych i czas wstrzymywania się od nich, czas szukania i czas tracenia, czas zachowania i czas wyrzucania, czas rozdzierania i czas zszywania, czas milczenia i czas mówienia, czas miłowania i czas nienawiści, czas wojny i czas pokoju” (Kazn.Sal. 3:1–8).

Śmierć sprawiedliwego, który znał „drogi pokoju” i szedł po nich, jest przykładem uwolnienia od zła, drogi prowadzącej do pokoju. Faktycznie, taka śmierć jest koniecznym potwierdzeniem pokoju – nie zważając na ciężar warunków i niezdolność ludzi żyjących do osiągnięcia tajemniczej „sytuacji na pograniczu”. Dlatego wyraźny jest motyw tragizmu ludzkiego istnienia: „Sprawiedliwy ginie, a nikt się tym nie przejmuje. Bogobojni ludzie znikają, a na to nikt nie zwraca uwagi. Tak to się gubi sprawiedliwego, a on odchodzi, by zażywać pokoju. Ci, którzy postępują uczciwie, spoczywają na swoich łożach” (Iz.57:1–2).

2. Porównanie z Absolutem – teologiczny wymiar

Źródłem pokoju w Biblii jest Bóg – Osoba Absolutna. On jest w BH – שֵׁלוֹם <szalom szlomi>, odpowiednio „Примиритель” w Ogijenka [1M.49:10]; w polskim tekście BT nie ma tego terminu – S.G.] On – „użyczysz nam pokoju” (Iz.26:12)!; w BH – תְּשִׁיבָה שְׁלֹמֹת לָנוּ . On – „Bóg (Pan) pokoju” (δε θεος της ειρηνης) (Rzym.15:33; Filip.4:9; 1Tesal.5:23; 2Tesal.3:16; Hebr.13:20); „Bóg miłości i pokoju” (ο θεος της αγαπης και ειρηνης)(2Kor.13:11). Pokój,

„który przewyższa wszelki umysł”, także jest „pokój Boży” (η ειρημη του θεου) (Filip. 4:7).

Dla osoby o dużej świadomości biblijnej pokój ściśle się wiąże z ustanowieniem panowania Bożego, z wyobrażeniem radości i ratunku: „O jak są pełne wdzięku na górach nogi zwiastuna radosnej nowiny, który ogłasza pokój, zwiastuje szczęście, który obwieszcza zbawienie, który mówi do Syjonu: Twój Bóg zaczął królować” (Iz.52:7). Moc, pewność, jest otrzymana przez jedność z Bogiem, poprzez obecność Boga w życiu człowieka: „Obfity pokój [w BH – שלום רב; tak że w Ogijenka – „Мир великий” – S.G.] dla miłujących Twe Prawo, nie spotka [ich] żadne potknięcie” (Psalm.119(118):165).

Wyrażenie „moje przymierze pokoju” (w BH – ברית שלמי; w Ogijenka – „завит миру иіаі”), odkryte w akcie Objawienia, jest zmanifestowaniem Bożej „miłości” (дсдјд) (Iz.54:10).

Pokój rozpatruje się jako stan doskonały. Na przykład ponoszenie ofiary możliwe jest tylko w stanie pokoju: „[Jeden z nich] zapytał: Czy twe przybycie oznacza pokój? Odpowiedział: Pokój. Przybyłem złożyć ofiarę Panu...” (1Sam.16:4–5). Pokój jest wewnętrznym stanem, koniecznym do rzeczywistego uwielbienia religijnego: „Jeśli więc przyniesiesz dar swój przed ołtarz i tam wspomnisz, że brat twój ma coś przeciw tobie, zostaw tam dar swój przed ołtarzem, a najpierw idź i pojednaj się [διαλλαγηθι, w Ogijenka – „примиришь” – S.G.] z bratem swoim. Potem przyjdź i dar swój ofiaruj!” (Mat.5:23–24).

Poprzez kategorię pokoju ukazana jest także cała złożoność stosunków z Bogiem: „Przymierze życia i pokoju” (w BH – ברית החיים והשלום, w LXX – η διαθηκη της ζωης και της ειρηνης) jest „obowiązkiem czci”, „cześci”, „korzenia przed Bożym imieniem”(Mal. 2:5).

3. Pokój jako dar i wartość najwyższa

Osiągnięcie pokoju należy traktować jako podstawowe i absolutne udoskonalenie świata i „jakości życia”. Nieprzypadkowo pojęcia pokoju używa się w kontekście porównania tego, co wartościowe z tym, co warte jest mniej (miedź-złoto, żelazo-srebro) (Is.60:16–17). Ustanowienie pokoju jako celu dążeń pokazuje, że jest on najwyższą wartością w jej praktycznym wymiarze. To potwierdzają też liczne prośby o pokój (na przykład Psalm 122 (121):6–9). Formy powitania, które zawierają prośby o pokój, symbolizują maksymalny wymiar pragnień – na indywidualnym, społecznym i uniwersalnym poziomie: „... Pokój niech będzie z tobą, pokój w twym domu i we wszystkim, co do ciebie należy!” (1Sam. 25:6). Życzenie absolutnego błogostanu ujawnia się w rytualnym „błogosławieniu pokojem” (Psalm. 29(28):11).

Pokój – jedna z najwyższych duchowych wartości. On jest „owocem ducha”, co przeciwstawia się „uczynom ciała” (Gal.5:19–23). Pokój daleki jest

od „tego, co się je i pije”, „їжою і питтям”, ale bliski „sprawiedliwości” (Rzym 14:17). Pokój nierozzerwalnie łączy się z „życiem” (Rzym 8:6). Pokój wypełnia, kompensuje wszelkie inne „niedogodności”. Tym też podkreśla się jego najwyższe miejsce w hierarchii wartości: „Lepszy jest suchy kęs chleba w spokoju [w Synod. – „и с ним мир” – S.G.], niż dom pełen biesiad kłótliwych” (Przyp.17:1).

4. Pokój we wspólnocie: pełnia i harmonia stosunków

Harmonia i porządek świata przedstawione są poprzez tradycyjne kulturowe formy zabezpieczenia całości ludzkości. Jedną z najważniejszych społecznych więzi – więź między pokoleniami – traktowana jest jako związek z przodkami, „ojcami”. W biblijnym tekście to związek „pokoju” (1M. 15:15). Pokojowy związek zabezpiecza harmonijne stosunki we wspólnocie (1M. 26:28–29). Pokój jednostki zależy od pokoju i dobrobytu całego społeczeństwa, każdy ma do tego dążyć (Jerem. 29:7), „pokojowość” jest kryterium podobieństwa i identyfikacji, a także pewną integralną cechą społecznej wzajemności, współżycia i pojednania-pokrewieństwa: „Ludzie ci są przyjaźnie do nas usposobieni [w BH – םשלמך w LXX – eirhnikoi; w Synod. – „мирны с нами” – S.G.]. Niechaj mieszkają w kraju i niech się w nim poruszają swobodnie. Przecież jest on dla nich przestronny. Córki ich będziemy brali sobie za żony, córki zaś nasze będziemy im oddawali” (1M. 34:21).

Koniecznym socjalno-komunikatywnym modelem w wielu tradycjach jest zaproponowanie pokoju. W Biblii jego konieczność w każdej konfliktowej sytuacji traktuje się jako normę, zasadę (przykład: 5M.20:10–12). „Tworzenie pokoju” – przejaw najwyższej władczej prerogatywy – „państwa”. Ma ono aspekt teokratyczny, który jest najważniejszy w Biblii: Bóg tworzy pokój, pokazując swoją władzę (Ijob, 25:2). Jednak władza ziemską ma także pamiętać o tworzeniu pokoju, jako najważniejszym politycznym zadaniu. Umiłowanie pokoju jest jedną z koniecznych cech przedstawiciela władzy (1Tym.3:2–3).

Zwiastowanie pokoju – kiedy ono rzeczywiście się spełniało – miało znaczny wpływ na społeczeństwo. Zwiastowanie pokoju oceniane było nieporównanie wyżej, niż zapowiedź wojny i innych nieszczęść. Usprawiedliwienie zwiastowania pokoju stanowiło kryterium prawdziwej proroczej służby: „Prorocy, którzy byli przede mną i przed tobą od najdawniejszych czasów, prorokowali przeciw licznym krajom i przeciw wielkim królestwom o wojnie, nieszczęściu i zarazie. Prorok, który przepowiada pomyślność (w Ogijenka – „що пропорує про мир”), będzie uznany za proroka prawdziwie posłanego przez Pana, gdy się spełni przepowiednia prorocka” (Jerem.28:8–9). To należy szczególnie podkreślić ze względu na unikalność biblijnych proroków, jako swego rodzaju starodawnych „przewodników technologii politycznych”.

5. Pokój jako skutek moralnej działalności

Utrzymanie pokoju w indywidualnym i społecznym wymiarze jest jednocześnie gwarantem utrzymania porządku na świecie, uświadomione jako wykonanie zwiastowania „Boskich nakazów” (2M.18:23). Sprawiedliwość, która triumfuje, prowadzi do pokoju wielkiego (LXX – πληθος ειρηνης) (Psalm.72(71):7; Is. 48:18). „Pokój” – symbol praktycznego „dobrego” stosunku do „bliźnich”. „Poszukiwanie pokoju”, jak i „tworzenie pokoju” – naśladowanie i realizacja etyczno-pozytywnych modeli zachowania się: „Nie gub mnie z występnyimi i z tymi, co czynią nieprawość, co rozmawiają przyjaźnie z bliźnimi [w Ogijenka – „хто плете своїм ближнім про мир” – S.G.], a w duszy żywią zły zamiar” (Psalm. 28(27):3); „Odstap od złego, czynń dobro; szukaj pokoju, idź za nim!” (Psalm. 34(33):15; 1Piotr.3:11); „Starajmy się więc o to, co służy sprawie pokoju i wzajemnemu zbudowaniu” (Rzym.14:19).

Pokój jako stan duszy i postawa życiowa wyznaczany jest całym szeregiem pozytywnych moralnie wartości, współgra on z pojęciami: „doskonałość” i „mądrość” (Przyp. 3:1–2; Kol. 3:12–15; Jak. 3:17), „dobroć” i „tolerancja” (Psalm. 37(36):11,37). Tolerancja, pokora, łagodność jest postawą uległości, która z kolei staje się przejawem miłości. Pokój przepełniony i natchniony miłością występuje jako harmonia świata wewnętrznego i stosunków międzyludzkich: „z całą pokorą i cichością, z cierpliwością, znosząc siebie nawzajem w miłości. Usiłujcie zachować jedność Ducha dzięki więzi, jaką jest pokój” (Efes.4:2–3).

Wprowadzanie pokoju jest jedną z najwyższych cnót. Ludzie, „którzy wprowadzają pokój”, mają radość w sercach, „błogosławieństwo”: „W sercu knujących zło – podstęp, u doradzających pokój – radość” (Przyp. 12:20); „Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi” (Mat. 5:9). „Przymierze z wrogami” – jeden z symboli idealnego wynagrodzenia za sprawiedliwość: „Gdy drogi człowieka są miłe Panu, pojedna On z nim nawet wrogów” (Przyp.16:7).

Niezgoda to charakterystyczna własność dysharmonijnego stanu ducha, związana jest ona z całym szeregiem negatywnych wartości. Szczególnie niebezpieczne jest świadome zakłócenie pokoju. Postrzega się go jako przejaw złej woli, pobłażanie ogólnemu złu. Nagłe, wiarołomne zakłócenie pokoju („przełać krew w czasie pokoju, jak na wojnie”) jest najcięższą zbrodnią, która zasługuje na najsurowszą karę (1Król. 2:5–6,33; Rzym.1:28–32).

Istnieje podstawowa jedność „pokoju” i „prawdy”. Prawda w Biblii traktowana jest jako poznanie tajemnicy istnienia świata (biblijnym językiem – spełnienia „Bożych sądów”). Pokój ujawnia się jako „dzieło prawdy”, sprawa moralnego uczynku. Odpowiednio, „prawda” staje się podstawą praktycznej działalności – „sprawiedliwości”. Pokój porównuje się z takimi „owocami sprawiedliwości” jak spokój i bezpieczeństwo. Pokój nie jest utożsamiany ze spokojem

i bezpieczeństwem, ale funkcjonuje on jako ich wewnętrzny sens. Bez prawdy nie ma sprawiedliwości, bez pokoju nie ma spokoju i bezpieczeństwa: „Łaska i wierność spotkają się z sobą, ucałują się sprawiedliwość i pokój” (Psalm.85(84):11); „Dziełem sprawiedliwości będzie pokój, a owocem prawa – wieczyste bezpieczeństwo”(Iz.32:17); „Owoc zaś sprawiedliwości sięją w pokoju ci, którzy zaprowadzają pokój” (Jak. 3:18).

Pokój związany jest także z prawdziwością, szczerością. Tak, przez obietniczki pokoju można okłamać. Takie obietniczki „leczą rany”, dlatego nie można się nimi posługiwać w celu uzyskania korzyści, to jest „hańba obrzydliwa” (Jerem. 4:10; 6:13–15; 8:15; 14:13; 23:17).

6. Pokój jako sposób istnienia ludzkiej osobowości

Pokój jako stan bytu światowego, istnienia ludzkiego i życia duchowego należy rozpatrywać wyłącznie poprzez pryzmat ludzkiej aktywności, działania, odpowiedzialności. U podstaw tych ludzkich wartości, zgodnie ze światopoglądem biblijnym, znajduje się motyw „współpracy z Bogiem” – współuczestnictwa człowieka w procesie tworzenia świata i jego historycznego rozwoju. Pokój można tu traktować jako system stosunków, stworzonych za pomocą świadomego postanowienia aktywnych i odpowiedzialnych podmiotów – „umowy o pokój”. Podmiotami tej umowy – „przymierze pokoju” (w BH – ברית שלום, w LXX – διαθηκη ειρηνης) – są Bóg i człowiek: „Oznajmij więc: Oto Ja zawieram z nim przymierze pokoju” (4M. 25:12); „I zawrę z nimi przymierze pokoju: będzie to wiekuiste przymierze z nimi...” Ezech.37:26).

Intencja ustanowienia harmonijnych stosunków z Bogiem i światem ujawnia się w formach rytualnych. Praktykowana była dobrowolna ofiara, która symbolizowała dążenie do pokoju, to znaczy „pokojowa ofiara” (w BH – זבח שלמים (3M.3–10, 4M.6; 7). W LXX tam użyto „qusia swthpion” – „ofiara dla zbawienia”, „wykupna ofira” – to wydaje się bardzo obrazowe, biorąc pod uwagę dalszy rozwój symboliki ofiarnej w chrześcijaństwie. Dobrowolna ofiara Boga, który wydał Syna Swego na ukrzyżowanie, jest ofiarą „wykupną”, „dla zbawienia” i jednocześnie zgodna z tradycją ofiara „pokojowa”.

Pokój jako pewien idealny sens międzyludzkich stosunków i odniesienia się człowieka do świata wyróżnia się uniwersalnością, jest także rozszerzony na „bliskich” i „dalszych”: „ wywołując na usta ich dziękczynienie: Pokój! Pokój dalekim i bliskim! – mówi Pan...” (Iz. 57:19). Nawoływanie do zgody w biblijnym tekście ma bezpośredni etyczny, a nawet prawny charakter; ogłasza życzenie do dobrowolnego pokoju, bez interwencji państwa: „Pogódź się ze swoim przeciwnikiem szybko, dopóki jesteś z nim w drodze, by cię przeciwnik nie podał sędziemu, a sędzia dozorcy, i aby nie wtrącono cię do więzienia...”

(Mat.5:25). Pokój staje się tu pokonaniem obojętności między ludźmi. Jednym z aspektów tego jest „życie w pokoju, w zgodzie” jako pokonanie egoizmu: „...Bądźcie zgodni we wzajemnych uczuciach. Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne. Nie uważajcie sami siebie za mądrych. Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wobec wszystkich ludzi. Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi” (Rzym.12:16–18).

Pokój osiąga się dzięki wewnętrznemu wyznaczeniu osobistości, która wchodzi w współdziałanie z innymi. Symbolem takiego określenia jest w Biblii, szczególnie w tekście Nowego Testamentu, pojęcie „sól”: „Dobra jest sól; lecz jeśli sól smak utraci, czymże ją przyprawicie? Miejcie sól w sobie i zachowujcie pokój między sobą!” (Mark.9:49).

I tak „mieć w sobie sól” – znaczy istotnie odznaczać się jako osobistość – bo „sól ma być słona”. A „pokój między sobą” występuje wtedy jako model współistnienia osobistości. Życzenie pokoju jest też formą podziękowania za twórcze stworzenie międzyludzkich stosunków: „Chwała zaś, cześć i pokój spotka każdego, kto czyni dobrze...” (Rzym.2:10).

Tolerancja często wyznaczana jest poprzez wzajemne moralne i prawne ograniczenia. To jest swego rodzaju „określenie negatywne”. Takie określenie zaznacza i faktycznie usprawiedliwia rozbieżności między różnymi kulturami i tradycjami religijnymi. W tym wypadku pojęcie pokoju też określa się „negatywnie”, jako stan nieobecności wojny czy innego konfliktu (zasadniczo, tymczasowy). Określenia „negatywne” – chociaż one odzwierciedlają także nieszczęśliwe doświadczenie historyczne – ukorzeniają to doświadczenie we współczesności i przekazują go w przyszłość.

„Pozytywne” określenia pokoju i tolerancji wydają się być perspektywiczne. Nawet poprzednia analiza biblijnego materiału pokazuje pewne zasady takich zależności:

- „tolerancja” nie jest po prostu ograniczeniem agresji i pretensji do tego, co „innego”, ale jest ona w istocie rzeczą stanem „pokoju”, „łagodności”;
- „pokojowość”, „łagodność” oznaczają stan „przebywania w pokoju” i pragnienia tego stanu;
- „pokój” jest uświęconym tradycjami religijnymi stanem uniwersalnej harmonii między światem i człowiekiem, sytuacją pełni istnienia, porównanego z Absolutem.

Doświadczenie tradycji biblijnej w osiąganiu i osiągnięciu stanu pokoju i łagodności wydaje się być czymś znacznie głębszym i bardziej uniwersalnym, niż polityczne określenie pokoju albo etyczne określenie tolerancji. To doświadczenie, jak i doświadczenie innych religii światowych, zasługuje na rekonstrukcję poprzez analizę tekstów świętych, nauk etycznych i socjalnych, modeli działania praktycznego.

Literatura

- [1] Septuaginta (LXX), ed. Alfred Rahlfs, Wurt. Bibelanstalt, Stuttgart, 1952.
- [2] Novum Testamentum Graece post Eberhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren apparatus criticum recensuerunt et editionem novis curis elaboraverunt Kurt Aland et Barbara Aland una cum Instituto studiorum textus Novi Testamenti Monasteriensi (Westphalia). Deutsche Bibelstiftung Stuttgart, 1979; The New Testament in Greek, ed. by United Bible Societies (UBS), 3-rd edition, London 1975; The New Testament in the original Greek according to the Byzantine/Majority textform, Atlanta, USA, 1991.
- [3] Biblia hebraica, Ed. R. Kittel, Wurt. Bibelanstalt, Stuttgart, 1963, 13 edition; а також: Библия. Тора, Пророки, Писания и Новый завет: в рус. пер., с парал. текстом на иврите. Иерусалим, 1991.
- [4] Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєвр. та грец. на українську наново перекладена. United Bible Societies, 1991.
- [5] Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета в русском переводе с приложениями. Учебное издание. „Жизнь с Богом”, Брюссель, 1973, репр. 1988; Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Изд. Московской патриархии, М., 1968.
- [6] *Biblia Tysiąclecia*, polski przekład Biblii, współczesny.
- [7] Ключевые понятия Библии в тексте Нового Завета: Словарь-справочник. „Библия для всех”, СПб, 1996.; Краткий греческо-русский словарь Нового Завета. „Библия для всех”, СПб. 1995; Xavier Leon-Dufour. Мир//Словарь библ. богословия. Брюссель: Изд-во „Жизнь с Богом”, 1990 -С.575–582; Толковая Библия, или комментарии на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета (ред. А. П. Лопухина). в 7-ми тт. Спб, 1904–1910 (перевид.: Стокгольм, 1987–1989).